COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

Nr. 4
2008

DIMENSIUNEA PSIHOSOCIALĂ A SECURITĂȚII. COMPONENTA ECOLOGICĂ*

CS III dr. Alexandra SARCINSCHI

C O N C L U Z I I

- *Securitatea, la oricare dintre nivelurile şi domeniile de manifestare, poate fi analizată într-o nouă perspectivă, anume aceea a dimensiunii sale psihosociale, ce le transcende pe toate celelalte.*
- *În analiza dimensiunii ecologice a securității, un element important este reprezentat de studiul percepțiilor şi reprezentărilor psihosociale ale populației vis-à-vis de riscurile, pericolele şi amenințările constituite de dezastrele/hazardele naturale sau antropice.*
- *Aplicând acest model de analiză populației României, reiese că principalele amenințări la adresa securității indivizilor sunt constituite de dezastre/hazarde precum poluarea, inundația şi seceta.*
- *De asemenea, populația României este în favoarea organizării unor programe de informare şi pregătire pentru reacția la dezastre naturale, atitudine ce trebuie studiată cu scopul structurării politicilor de prevenire şi răspuns la crizele de natură ecologică.*

Analiza de securitate şi, implicit, de risc are în vedere, în opinia noastră, studiul dimensiunilor securității în raport cu individul uman, grupuri, state, grupări de state. La cele cinci dimensiuni clasice (politică, militară, economică, socială şi ecologică) trebuie adăugată o nouă dimensiune, anume cea psihosocială care le transcende pe toate celelalte şi oferă o altă perspectivă asupra securității. Astfel, în analiza dimensiunii ecologice vom porni de la premisa că securitatea mediului înconjurător constituie o dimensiune importantă a păcii, a securității naționale şi a drepturilor omului şi este esențială pentru orice altă formă de securitate, iar percepția şi reprezentarea psihosocială a indivizilor vis-à-vis de aceste probleme sunt esențiale pentru conturarea politicilor de prevenire şi răspuns la crizele de natură ecologică.

1. Percepția riscului şi reprezentarea psihosocială a securității/insecurității

Percepția riscului este unul dintre cei mai importanți factori ce determină atât comportamentul la risc, cât şi măsurile de prevenire şi gestionare a situațiilor respective. Poate fi definită ca un proces de evaluare subiectivă zilnică ce este bazat pe experiență şi pe informația disponibilă, fără a face referire la date certe sau modele complexe[1]. Judecățile individuale, subiective referitoare la risc sunt adesea caracterizate ca fiind intuitive pentru a sublinia că mare parte a acestui proces se desfăşoară inconştient. În termeni sociologici, percepția riscului este un proces de construire înrădăcinat în şi determinat de societate şi cultură. Judecățile referitoare la risc implică, de aceea, şi judecăți de valoare, iar riscul, în această situație, nu poate fi definit în termeni matematici, ci ca un concept multidimensional care cuprinde atât evaluări cantitative bazate pe experiență şi informații, cât şi evaluări calitative determinate de un anumit context social, cultural şi istoric.

În ceea ce priveşte percepția riscului la hazard, analiza este centrată pe două întrebări principale:

- De ce populația consideră că unele hazarduri sunt mai riscante decât altele?
- De ce unii indivizi percep un anumit hazard ca

* Material elaborat în cadrul grantului *Cercetări aprofundate pentru crearea unui sistem educațional pilot în spațiul virtual pentru simularea scenariilor privind dezastrele naturale şi modului de acțiune a cetățenilor şi instituțiilor în situații de criză* (MEDSCEN), finanțat prin PNCDI, Programul Parteneriate.

fiind mai riscant decât altul?

Pentru a răspunde la prima întrebare, teoreticienii au creat un set de dimensiuni ce pot caracteriza diferite hazarduri (de exemplu, expunerea voluntară) şi de judecăţi corelate pentru aceleaşi hazarduri. Cea mai bună ilustrare a acestei abordări este paradigma psihometrică ce demonstrează că numeroasele dimensiuni care caracterizează un hazard pot fi grupate într-un număr limitat de factori şi că o parte substanţială a varianţei evaluărilor de risc poate fi explicată printr-o combinaţie a acestor factori. De exemplu, în studiul *The evaluative factor of risk perception*[2], au fost identificaţi patru astfel de factori: caracteristicile grupate sub umbrela factorului *teamă*: fatal şi catastrofic; caracteristicile grupate sub umbrela factorului *conştientizarea riscului*: cunoscut, nou, voluntar; caracteristicile grupate sub umbrela factorului *evaluativ*: benefic pentru societate, justificat economic; caracteristicile grupate sub umbrela factorului *numărul oamenilor afectaţi*: numărul oamenilor expuşi. În cadrul analizei, de exemplu, factorul teamă şi cel evaluativ, luaţi împreună, explică cel puţin 77% din varianţa evaluării riscului total.

Se observă că riscul este, în fapt, un construct social. Astfel, construcţia socială a riscului este centrată pe două aspecte generale[3]. Primul implică factori sociali şi culturali care influenţează selecţia „obiectelor de risc" (probabilitatea de producere a unui eveniment, caracteristicile evenimentului, impactul şi pierderile provocate, presupusele surse ale acelor evenimente). De exemplu, Robert Stallings[4] a demonstrat că ameninţarea de cutremur este construită social, este un produs al unui grup denumit „organizarea cutremurului", format din ingineri, oameni de ştiinţă şi reprezentanţi ai agenţiilor de stat. Aceasta nu înseamnă, că, de fapt, cutremurul nu există sau că nu produce pagube reale, ci că actorii sociali încadrează problema cutremurului în categoria ameninţărilor probabile la adresa ordinii sociale şi economice.

Un al doilea aspect este cel construcţiei sociale a analizei riscului. Sociologii sunt interesaţi de multă vreme de modalitatea în care factori precum organizarea muncii ştiinţifice şi interacţiunile dintre cercetători influenţează descoperirile ştiinţifice. O consecinţă a acestor studii constructiviste este abordarea faptelor ştiinţifice ca fiind rezultate inseparabil legate de cursul cercetării ştiinţifice care le produce[5]. Astfel, din punct de vedere sociologic, analiza riscului poate fi abordată şi din perspectiva demersului ştiinţific, prin examinarea critică a proceselor sociale şi a constrângerilor instituţionale care influenţează modalitatea de realizare a cercetării în sine.

În prezent, se vorbeşte adesea despre „percepţia securităţii"[6]. În opinia noastră, acest concept nu reflectă complexitatea domeniului în care operăm. Pentru o analiză aprofundată a securităţii, percepţia nu este suficientă, întrucât ea oglindeşte însuşirile neesenţiale, de suprafaţă ale obiectelor şi fenomenelor. Psihologii afirmă că, de regulă, însuşirile esenţiale nu pot fi percepute direct cu ajutorul analizatorilor, ci trebuie desprinse din relaţiile constante dintre lucruri. Aceasta presupune intervenţia unui proces de reflectare de nivel superior: gândirea legată indisolubil de limbaj. În acest moment, intervine *reprezentarea socială* ca produs de mediere între concept şi percepţie. Formarea sa este dependentă atât de procesele sociale la scară mare (interacţiunile între membrii grupurilor şi dintre aceştia şi instituţii), cât şi de mecanismele psihologice de bază (conectarea unui element nefamiliar la unul familiar, prin ancorare, şi transformarea unui concept într-o imagine, prin obiectificare). Reprezentarea socială a securităţii permite comunicarea indivizilor pe această temă prin furnizarea unui cod pentru schimbul social, pentru identificarea şi clasificarea variatelor aspecte ambigue ale lumii lor şi ale istoriei individuale şi de grup. Toate aceste elemente vor fi transpuse în conţinuturi ale conceptului, atât la nivelul cunoaşterii comune, cât şi al celei ştiinţifice, dar şi în politicile menite contracarării vulnerabilităţilor, riscurilor, pericolelor şi ameninţărilor la adresa securităţii individuale, naţionale, regionale, zonale şi globale. De asemenea, ele motivează, în esenţă, şi toate acţiunile instituţiilor statale şi internaţionale pentru realizarea şi menţinerea unui mediu de securitate care să evolueze în limite acceptabile.

Acest model de analiză poate fi aplicat şi în cazul dezastrelor şi hazardurilor naturale, după cum vom arăta în cele ce urmează.

2. Securitatea individului faţă în faţă cu dezastrele naturale sau antropice

Aşadar, o componentă esenţială a securităţii individului este constituită de percepţia şi de reprezentarea psihosocială pe care acesta o are asupra propriei stări, asupra riscurilor, pericolelor şi ameninţărilor la adresa sa. În acest sens, în cadrul proiectului *Cercetări aprofundate pentru crearea unui sistem educaţional pilot în spaţiul virtual pentru simularea scenariilor privind dezastrele naturale şi modului de acţiune a cetăţenilor şi instituţiilor în situaţii de criză* a fost realizată o *anchetă sociologică* prin intermediul unui *sondaj de opinie* pe bază de *chestionar*[7]. Pe parcursul câtorva întrebări cu mai mulţi itemi şi multiple variante de răspuns, este investigată opinia subiecţilor vis-à-vis de: proiecţia vieţii proprii şi

Dr. Alexandra Sarcinschi este cercetător ştiinţific grd. III în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate din Universitatea Naţională de Apărare „Carol I".

posibilitatea de confruntare cu un dezastru/hazard natural sau antropic; viața proprie și experiența confruntării reale cu un astfel de eveniment; atitudinea populației față de reacția autorităților naționale la dezastrele ce au lovit România în anii trecuți; necesitatea implementării unor modalități de îmbunătățire a reacției populației la aceste evenimente.

Diversitatea itemilor din fiecare variantă de răspuns are drept scop verificarea cunoştinţelor subiecților referitoare la dezastre/hazarde (de exemplu, sunt puse în aceeaşi categorie de evenimente cu efecte negative precum accidentul nuclear şi evenimente ce nu influențează vizibil activitatea umană, cum ar fi eclipsa de lună/soare) şi determinarea atitudinii subiecților față de dezastre/hazarde naturale sau antropice în comparație cu atitudinea față de dimensiunea militară a securității (conflict militar, atac terorist).

Întrebarea „În ce măsură credeți că este posibil ca următoarele evenimente să afecteze negativ viața dumneavoastră?" se referă la trei tipuri de dezastre/hazarde naturale sau antropice ce pot afecta viața indivizilor umani:

- amenințările din partea mediului natural la adresa civilizației umane, ce nu sunt rezultatul acțiunilor umane: avalanşe de zăpadă, cutremur similar celui din anul 1977, coliziunea unui asteroid/cometă cu Pământul, alunecări de teren, incendii naturale de pădure la scară mare. Între aceste elemente poate fi introdusă şi eclipsa de lună/soare, însă efectele acesteia asupra civilizației umane nu constituie un dezastru/hazard;
- amenințările cauzate de acțiunile umane asupra sistemelor naturale sau structurilor planetei, atunci când schimbările făcute determină pe termen lung transformări ce amenință o parte sau întreaga civilizație: inundații, secetă, valuri de frig, poluare. În structurarea acestei categorii, am luat în considerare faptul că, în conformitate cu studiile ştiinţifice, mare parte a cazurilor de inundații, secetă şi valuri de frig constituie rezultatul acțiunilor umane ce au declanşat schimbarea climei;
- amenințările cauzate de acțiunile umane: act terorist, accident tehnologic.

Din analiza răspunsurilor obținute la această întrebare, se observă că populația țării noastre se simte amenințată în special de acele dezastre/hazarde cauzate de acțiunile umane asupra sistemelor naturale sau structurilor planetei, atunci când schimbările făcute determină pe termen lung transformări ce amenință o parte sau întreaga civilizație: poluare, inundații, secetă şi valuri de frig. Corelând variabilele de identificare cu răspunsurile la întrebarea menționată, este obținut profilul celor care se simt amenințați de aceste fenomene: vârsta peste 40 ani şi părinte pentru 1 copil, lucrează cu carte de muncă, autorizație sau contract, nivel mediu de educație, agricultor cu calificare sau lucrător în servicii şi comerț.

În acelaşi timp, populația îşi reprezintă ca fiind cel mai puțin amenințătoare următoarele elemente: alunecările de teren, eclipsa de lună/soare și actul terorist. Este deosebit de interesant că, deşi la nivel mondial, problema terorismului reprezintă un punct principal al agendelor de securitate, reprezentarea sa psihosocială în populația din România o clasează ca importanță după amenințarea constituită de coliziunea unui asteroid/cometă cu Pământul.

Întrebarea de verificare, ce urmează, nu numai că sondează disponibilitatea de răspuns onest şi bagajul de cunoştinţe în sfera dezastrelor/hazardelor naturale sau antropice al respondentului, dar îl şi plasează pe acesta într-un anumit context istoric şi social. Răspunsurile arată că mare parte a celor chestionați au trăit experiențe legate de: eclipsă de lună/soare (95%), cutremur (95%), poluare (94%), secetă (76%) şi inundații (50%).

Se observă că nu au existat răspunsuri paradoxale, iar din corelația răspunsurilor la această întrebare şi precedenta, reiese că în special cei care au trăit un dezastru de tipul inundației şi secetei se simt amenințați în principal tot de acestea. Aşadar, la profilul respondenților care se simt amenințați de aceste fenomene, mai poate fi adăugată o caracteristică, anume aceea că au trăit cel puțin un astfel de eveniment.

În ceea ce priveşte percepția populației vis-à-vis de reacția autorităților la dezastrele naturale, opinia majoritară (67%) o caracterizează ca fiind „mai degrabă proastă" şi „foarte proastă". De asemenea, populația doreşte crearea unor programe de informare şi pregătire pentru reacția la dezastre naturale (72%).

Corelând răspunsurile la cele două întrebări, se observă că peste 50% dintre cei care au caracterizat reacția autorităților la dezastre ca fiind „mai degrabă proastă" şi „foarte proastă" şi peste 20% dintre cei care au caracterizat-o ca fiind „destul de bună" şi „foarte bună" sunt de acord cu organizarea unor programe de informare şi pregătire pentru reacția la dezastre naturale. Aceasta înseamnă că, deşi percepția unei părți semnificative a populației (30%) este bună vis-à-vis de atitudinea autorităților la dezastre, ceea ce ar reduce responsabilitățile cetățenilor în caz de dezastru/hazard natural sau antropic, se simte pregnant nevoia informării indivizilor umani, implicați sau nu, asupra modalităților de reacție în asemenea cazuri.

Din analiza datelor obținute în urma aplicării chestionarului, reiese că percepția populației asupra riscurilor şi amenințărilor cauzate de dezastre naturale sau antropice, precum şi atitudinea față de reacția autorităților române la acestea este structurată pe două profiluri principale:

1. *cetățeanul care a avut experiența unui dezastru/hazard natural, caracterizat prin următoarele*: vârstă peste 40 ani; cu cel puțin un copil; lucrează cu carte

de muncă, autorizaţie sau contract; nivel mediu de educaţie; agricultor cu calificare sau lucrător în servicii şi comerţ; se simte ameninţat în principal de: poluare, inundaţii, secetă, valuri de frig; caracterizează ca fiind „foarte proastă" reacţia autorităţilor la dezastre naturale; consideră ca fiind necesară organizarea unor programe de informare şi pregătire pentru reacţia la dezastre naturale.

2. *cetăţeanul care nu a avut experienţa unui dezastru/hazard natural, dar are o atitudine pro-activă faţă de această problemă, caracterizat prin următoarele:* vârstă peste 40 ani; cu cel mult un copil; lucrează cu carte de muncă, autorizaţie sau contract; nivel superior de educaţie; ocupaţii intelectuale sau funcţionar; se simte ameninţat în principal de: poluare, accidente tehnologice, dar şi terorism; caracterizează ca fiind de nivel mediu (agregare „destul de bună" şi „mai degrabă proastă") reacţia autorităţilor la dezastre naturale; consideră ca fiind necesară organizarea unor programe de informare şi pregătire pentru reacţia la dezastre naturale.

Este evident că partea din populaţia investigată ce nu se încadrează în aceste două categorii este răspândită pe întreaga plajă de percepţii şi atitudini faţă de dezastre/hazarde naturale sau antropice.

Aceste date vor fi folosite la dezvoltarea unui portal de cunoştinţe care înglobează instrumente pentru crearea şi difuzarea de conţinut digital standardizat din domeniul protecţiei şi reconstrucţiei în caz de dezastre care să ofere cetăţenilor, agenţilor economici acces la informaţii neclasificate asupra asistenţei în caz de dezastre şi bune practici de răspuns la situaţii de dezastru care ameninţă individul şi societatea.

Note bibliografice:

[1] Plapp, Tina şi Ute Werner, *Understanding Risk Perception from Natural Hazards: Examples from Germany*, în Walter Amman, Stefanie Dannenmann şi Laurent Vulliet (eds.), „RISK 21 – Coping with Risks due to Natural Hazards in the 21st Century", Taylor and Francis Group, London, 2006, pp. 101-108.

[2] Mullet, E., C. Duquesnoy, P Raiff, R. Fahrasmane & E. Namur, *The evaluative factor of risk perception* (Journal of Applied Social Psychology, 23/1993, pp. 1594-1605), apud Chauvin, Bruno, Daniele Hermand & Etienne Mullet*, Risk Perception and Personality Facets*, în „Risk Analysis", Vol. 27, No. 1, 2007, pp. 171-185.

[3] Tierney, Kathleen J., *Toward a Critical Sociology of Risk*, în „Sociological Forum", Vol. 14, No. 2 (Jun., 1999), pp. 215-242.

[4] Ibidem, p. 220.

[5] Ibidem, p. 221.

[6] Există chiar lucrări complexe, ce doresc să constituie instrumente fundamentale pentru procesul decizional, bazate pe această confuzie. De exemplu, sondajul de opinie publică *Percepţia opiniei publice din România asupra politicii externe şi a relaţiilor internaţionale* (2005), realizat de către Institutul pentru Politici Publice şi German Marshall Fund of the United States, foloseşte complet greşit o serie de concepte esenţiale în analiza de securitate, inducând răspunsurile celor chestionaţi şi creând astfel o bază de date inutilă.

[7] Pentru cercetarea din martie 2008, tema a fost constituită de percepţia populaţiei asupra riscurilor şi ameninţărilor cauzate de dezastre naturale sau antropice, precum şi atitudinea faţă de reacţia autorităţilor române la acestea. Cercetarea a utilizat un eşantion reprezentativ atât la nivel naţional, cât şi regional, proiectat pe baza listelor electorale, ceea ce a asigurat consultarea populaţiei, inclusiv din zonele rurale izolate.

PROPUNERI

- În contextul sporirii numărului de dezastre naturale şi a schimbărilor climaterice diferite organisme şi instituţii internaţionale, dar cu precădere cele europene pun mare accent pe educarea oamenilor pentru a face faţă diferitelor situaţii de criză generate de paleta tot mai largă de pericole care vizează cetăţeanul şi societatea în condiţii de dezastre. Procesul de educare trebuie să fie susţinut de campanii de informare, bazate pe conţinut educaţional fundamentat ştiinţific, explicativ şi relevant în vederea creării unei culturii în domeniul intervenţiei, protecţiei şi reconstrucţiei zonelor afectate de dezastre, identificarea riscurilor şi ameninţărilor care privesc conservarea ariilor protejate, evitării panicii şi transmiterii de instrucţiuni privind modul de reacţie în diferite astfel de situaţii.

COLOCVIU STRATEGIC este o publicaţie a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce include rezumate ale temelor de cercetare ştiinţifică, conferinţelor, simpozioanelor, seminariilor, meselor rotunde, opinii şi puncte de vedere ale unor personalităţi de marcă din armată şi societate, din ţară şi străinătate, implicate în cercetarea ştiinţifică din domeniul securităţii.

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, sector 5, Bucureşti
Telefon: 319.56.49, Fax 319.55.93
e-mail: cssas@unap.ro
web: http://cssas.unap.ro

Publicaţie realizată cu sprijinul Editurii şi Tipografiei Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I"
Tehnoredactare computerizată: Cristian BĂHNĂREANU
Supliment al revistei *IMPACT STRATEGIC*
ISSN: 1582-6511. B: 100/1594/08